

Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval (Cervera entre 1026 i 1430)

Max Turull i Rubinat

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**OLIGARQUIA, FISCALITAT I REGIM MUNICIPAL AL MON
URBA DE LA CATALUNYA MEDIEVAL (CERVERA ENTRE
1026 I 1430).**

Max TURULL I RUBINAT

**Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Manuel RIU I RIU**

**Departament d'Història Medieval,
Paleografia i Diplomàtica.
Facultat de Geografia i Història**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona, juny de 1989.

Al mateix text es menciona també la "universitatem dicte ville Cervarie". Un altre privilegi del rei Jaume I del mateix any, en canvi, s'adreça a "universos et singulos homines Cervarie", tot i que més tard esmenta els paers junt amb "aliis officialibus et subditis nostris" (210). La figura del paer ja rep el plé reconeixement reial, però la seva representativitat respecte la comunitat encara no està prou definida. Una cosa és que els batlles i veguers siguin oficials reials (ori sentit descendent), i una altra que també es consideri així als paers. Amb el temps, per contra, aquests paers no seran homologables al batlle o veguer ja que assumiran plenament un caràcter representatiu des de baix (ascendent).

La Paeria, -nom que rebria la institució regentada per paers ("paciani")- fou un fenomen institucional peculiar de la Catalunya Nova. A l'Edat Mitjana només van utilitzar de forma estable aquest concepte els municipis de Lleida, Cervera, Tàrraga, Agramunt i Balaguer.

Com s'ha dit abans, el primer municipi que per privilegi reial va usar el nom de "paciani" va ser Lleida l'any 1216 (211), tot i que el 1221 tomarem a trobar menció dels cònsols (el consolat s'hi instituí l'any 1197). El nom de cònsols i paers s'alternaria des de 1242. Però la Paeria com a institució data de 1264, amb un privilegi fundacional que transferia les atribucions de l'antic consolat a la nova institució (212).

A Barcelona, com a Lleida, després d'un primer període amb cònsols (1213, 1219...), van aparèixer els càrrecs de paers el 1249. Aquesta Paeria aviat fou substituïda pel Consell (1258) que perduraria -no sense modificacions- al llarg de l'Edat Mitjana. De fet no es tractava tant de l'emergència "ex novo" dels "consiliari", sinó de la desaparició dels càrrecs de paers. Amb aquest eclipsament, el consell executiu l'ocuparien aquells

universalment contra la universitat de Cervera si donchs alguna cosa notoria no feyt per que fos enqueridor" (AHCC LP 1267 gener 13, 1r)

210 AHCC Pergamins s/n; LP 1267 maig 1, 5v-6r

211 FONT Origenes, 333. GRAS La Paheria 25 i ss.

212 LLADONOSA Història de la ciutat 52; GRAS La Paheria 25 i ss "() qui quidem consulatus nos volumus et antecessores vestris et vobis concessimus quod appellaretur Paciana"

consellers que fins aleshores eren consultius. En definitiva, doncs, a Barcelona hagué paers des de 1249 fins 1258 (213).

A la vila veïna de Tàrraga els paers són documentats molt tardanament. Se'ls troba el 1294, amb un privilegi de Jaume II que mana als paers i al batlle l'elecció de nou individus encarregats de taxar els béns dels habitants de la vila (214). Aquesta tardança és versemblant, la qual cosa no vol dir que Tàrraga no gaudís d'un règim de govern local amb anterioritat (215).

La Paeria d'Agramunt -de jurisdicció del comte d'Urgell- data de 1253 (216), i la de Balaguer, sota el mateix règim, de 1311 (217)

Amb aquest context regional ens adonem que el règim de Paena fou comú als municipis de la Catalunya Nova, i que la plena institucionalització no es donà, en el millor dels casos, fins passat mitjan segle XIII a Lleida. És fàcil, doncs, que aquells paers de Cervera de 1267 esdevinguessin en el punt just que els carrecs es convertiren de transitoris en estables. De fet, el 1270 en el manament reial segons el qual tots els veïns estaven obligats a pagar quèsties, als paers no se'ls menciona per res, i el rei s'adreça únicament a "vobis probis hominibus et

213 FONT Jaume I...; i més resumidament Carme BATLLE GALLART. "El govern municipal a la baixa edat mitjana" El govern de les ciutats catalanes (Barcelona, 1985), 61-81

214 ACA Reg 97 190r. Regestat per Lluís SARRET: Privilegis de Tàrraga (Tàrraga, 1930), 35. RIBALTA, TURULL "Alguns aspectes del règim municipal de Tàrraga i Cervera al segle XIV", 10-12. Josep Maria FONT RIUS: Tàrraga dins la política del rei en Jaume I (Tàrraga, 1978), 27-33

215 Jaume I posa el govern municipal en mans de quatre prohoms que actuaran de comú acord amb el batlle reial (AHCT Libre dels Privilegis, I 1r, II 1r Traduit per SARRET Privilegis, 11-15)

216 Raimon de SISCAR: "La carta puebla de Agramunt" MRABLB IV (Barcelona, 1884), 160. El recull bibliogràfic de la carta de població i d'alguns privilegis, traduïts al català, pot veure's a Joan NOVELL I BALAGUERO: "Els Privilegis d'Agramunt", Recerques, Terres de Ponent VII (Tàrraga, 1985), 47(207)-76(236)

217 AMB Libre de les consuetuds i ordinacions de la ciutat de Balaguer (cit per FONT Origenes, 335) L'any 1311 suposa la primera aparició documental, tot i que s'evidencia una existència anterior. Veure també José Maria FONT RIUS "El antiguo derecho local de la ciudad de Balaguer" AHDE LII (Madrid, 1982), 5-110.

universitati Cervarie" (218). Aquesta absència es significativa en una ordre que implicava un bon nivell d'organització municipal. Cal entendre que aquells paers encara tenien clarament delimitades llurs atribucions.

La modalitat de representació per mitjà de paers va tenir una tradició i un desenvolupament continu i amb una sola interrupció. En aquesta línia evolutiva només cal destacar que la figura dels paers es va anar consolidant tant en els aspectes formals com en el contingut de les atribucions. En els apartats que segueixen ens adonarem dels òrgans i institucions de govern, i també l'evolució de les funcions atribuïdes als càrrecs municipals.

La representació municipal que estava en mans dels paers d'ençà de 1267, va augmentar amb l'aparició de la figura dels "consiliarii". D'aquesta manera van ser dos els òrgans representatius d'aquella assemblea de prohoms. Els consellers els trobem documentats per primera vegada l'any 1289, sense que coneguem més detalls sobre el procés que els duia a la representació, ni tampoc les relacions institucionals que mantenien amb els paers i els prohoms. De la documentació es desprèn que els consellers existien amb anterioritat a aquella data (219)

Per tant, a finals del s. XIII, al marge dels oficials reials, s'han limitat amb precisió tres nivells a l'escala politico-institucional de la universitat (paers, consellers i prohoms). En canvi encara no està clar, amb la documentació a l'abast, si els prohoms formen part o no de la Paeria. D'una banda tenim els paers, que no sabem ni quants eren ni amb quin criteri eren elegits. En certa manera hem d'entendre'ls com a cúpula directiva i col·legiada del règim municipal. Després dels paers hom troba els consellers com a un òrgan deliberatiu i decisor en mig dels paers i dels prohoms. En aquests moments probablement tingueren una actuació precària, ja que la inèrcia i el pes del costum molt sovint continuava anteposant els prohoms als consellers.

Ja hem vist que el 1272 són paers i prohoms de Cervera els qui vetllaran la veracitat dels manifestes. El 1281, en l'atribució de l'escrivania, el rei adreça el privilegi a "pacianis et universitati proborum hominum Cervarie (...)" El

218 AHCC Pergamins s/n; LP 1270 març 11. 7r

219 "Salutem et gratiam mandamus vobis quod de omnibus questis et communibus et aliis collectis per vos fecis receptis in predicta villa Cervarie nomine universitatis ipsius ville e [] cum pacianis et consiliariis ipsius ville Cervarie que nunc sunt (...)" (ACA Reg Can 80 94r).

1307, quan Jaume II enfranqueix tots els habitants de la vila del pagament de lleudes, pesatges....etc, ho fa referint-se a "(...) fideles nostris probihomines et universitas Cervarie (...)". Només en una sola ocasió s'ha referit als consellers. I també per primera vegada el mateix 1289 ens apareix una altra figura de caràcter secundari i administratiu: són els "collectoribus questiarum communia et aliorum collectorum ville Cervarie" (220).

Des d'un punt de vista institucional, la consecució o reconeixement dels tres (comptant-hi els prohoms i amb les reserves expressades) òrgans diferenciats dins el règim municipal marca una fita interessant. En endavant -amb un nom o amb un altre- aquesta estructura institucional ja no canviarà. Però la base sobre la qual reposa aquesta piràmide és una ambigua assemblea de prohoms que no necessàriament hem d'identificar amb la universitat de la vila, entesa com el conjunt dels habitants de Cervera.

Anteriorment hem mencionat el problema que suposa identificar i definir el concepte de prohoms. En tot cas la documentació sembla dissociar "probihomines" i "universitas" (1307) (221); "paciaris et probis hominibus ac toti comuni Cervarie" (1267) (222); "probis hominibus et universitati Cervarie" (1270) (223). Però aquesta diferenciació no és absolutament clara. També trobem "paciaris et universitate proborum hominum Cervarie (1281) (224). Sia com sia, una cosa deuria ser la universitat com a munió de tots els habitants de la vila, i com a destinatari últim de privilegis i concessions, i una altra cosa era el conjunt de prohoms. Aquest darrer tenia també un reconeixement jurídic en les nombroses mencions oficials.

D'altra banda, si convenim que els prohoms formaven un òrgan actiu a finals del s. XIII, és lògic deduir que no podia tractar-se d'un cos excessivament ampli amb dificultats de moviment. Precisament el fet de trobar-lo viu en aquest període sembla indicar que era un cos selectiu i no multitudinari. Tarr.É els arguments polítics donen suport a aquesta hipòtesi. La suma d'atribucions que acumulava poc a poc el Consell local el van fer una institució políticament important. És normal que les classes més potents marginessin les inferiors en la mesura del possible.

220 Ibidem

221 AHCC Pergamins s/n; LP 1307 maig 2, 2r-2v

222 AHCC Pergamins s/n; LP 1267 maig 1, 1r

223 AHCC Pergamins s/n, LP 1270 març 11, 7r

224 AHCC Pergamins s/n, LP 1281 agost 16, 17v-18r.

La primera manera de fer-ho era eliminant una assemblea veïnal dominada per pagesos i petits artesans (225).

En definitiva, doncs, -en aquest precís període (s. XIII)- nosaltres considerem l'assemblea de prohoms com a un òrgan més de l'engranatge institucional del règim municipal. Un òrgan que esdevenia viu jurídicament i real, i que de cap manera no era un element decoratiu ni reminiscència simbòlica de res. Era un grup que a més a més de representar una realitat social i política, també tenia una manifestació institucional molt clara. Per tant, els prohoms (malgrat l'actual dificultat per conèixer a fons qui eren) com a mínim configuraven un nivell essencial d'aquell règim municipal. I els consellers, per contra, un nivell intermedi que encara no tenia un contingut prou clar.

Però amb el pas dels anys aquesta panoràmica aniria canviant. Les parts de l'engranatge seran les mateixes però s'observarà que es combinen de forma diferent.

El canvi substancial més important del període que ara estudiem va donar-se l'any 1311, i va ser motivat per les dissensions polítiques i la corrupció dels paers. Això va moure Jaume II a introduir canvis en el funcionament del règim local (226)

El règim de govern encapçalat per paers des de 1267 havia entrat en una fase d'oligarquització. Recordem que aquest canvi institucional tenia uns motius polítics, ja que el document recorda que els antics paers s'havien apoderat de l'ofici al llarg de 20 anys i l'havien usat inadecuadament (227)

225 Realment no tenim dades completes sobre la composició social de Cervera al segle XIII. Però cal entendre que la vila deuria tenir un marcat caràcter pagès amb petits artesans i mercaders que i assortien de productes i mercaderies. L'elevat nombre de mercaders i de notaris que documentarem pel segle XIV, no obstant dóna una idea més dinàmica del que en un principi podria pensar-se. Vid capítol III sobre aquest tema

226 ACA Reg Can 208, 70r i ss Totes les referències de 1311 que venen a continuació provenen d'aquest document.

227 "Pateat universis quod cum ingentes et ardue contraversie que manus et discordie fuissent diu[] agitare sub diversis iudiciis cuncte nostri Jacobi dei gratia regis Aragonum, Valencie etc Corsice inter universitatem hominum et populi ville de Cervaria ex parte una, et non nullos singulares homines dicte ville qui a viginti annis atque divisim per tempora annualia rexerant et tenerant officium paciarie dicte ville ex parte altera Adverssus quos pacianos super male gestis receptos et administratis impensis retentisque ut asserebatur ab ipsis

Però la corrupció financera deuria ser l'element més rellevant de l'administració del govern municipal si jutgem per les mesures que el rei va disposar a través d'aquest privilegi.

Pel que fa a la morfologia institucional, s'observen novetats interessants. Primerament desapareix la figura dels paers i s'instaura la dels jurats. Podem parlar, doncs, del període de Juradia com abans parlàvem del de Paeria. Els jurats estaven acompanyats per consellers (228). Però canvia sensiblement sobre tot el mecanisme de representació o elecció. No coneixem com eren elegits ni per qui els antics paers. Ara en canvi, l'elecció es feia mantenint la proporcionalitat dels tres estaments socials en la representació municipal.

Jurats i consellers formaven part del règim municipal com a representants de la mà major, la mà mitjana i la mà menor (229). Cada una de les tres mans tindria oos jurats i deu

paciaris in magnam incomoditatem et depauperacionem populi dicte ville ad relevacionem locupletus et peritiam pauperum populus et universitas dicte ville coram nostra regia majestate pluries proclamantur petentes dicte universitati consuli et ex inde justicia exhiben ipsis paciaris excusantibus se et dicentibus legaliter in dicto officio se gessisse et administrasse officium superdictum. Et per longos processus dicte partes fuisent acrite multipliciter et afflicte generibus laboribus et expensis." (ACA Reg Can 208, 70r).

228 Uns òrgans representatius molt semblants els trobem a Puigcerdà (1315), Vic; Manresa, amb sis consellers i trenta jurats elegits també per mans (1323) (FONT Origenes 400-402).

229 Sobre l'estructura social de la ciutat baix-medieval és molt clarificador i suggestiu l'article-esquema de José Luis MARTIN "La sociedad media e inferior de los reinos hispánicos" AEM VII (Barcelona, 1970-1971), 555-576. Igualment hem de recordar de nou la concepció expressada per EIXIMENIS a la segona meitat del segle XIV i la partició en mans: "() la quarta es que la cosa publica es composta sumariament de tres estaments de persones, ço es, de menors, mijames e majors (...)" (Francesc EIXIMENIS Regiment de la cosa publica edició Els Nostres Clàssics, Barcelona, 1927). També Ramon d'ABADAL I VINYALS: Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya (versió catalana de 1972, traducció de l'original a Madrid 1966), 21-22. El tema l'hem tractat més a fons al capítol II d'aquest treball.

consellers, la qual cosa representa un règim municipal de sis jurats i trenta consellers (230).

La reforma de 1311 pretenia evitar que el govern local caigués en mans d'un sol grup, i que la corrupció afectés les finances del municipi perjudicant la vida i els interessos de tota la comunitat. En aquest sentit rectificador s'ha d'entendre l'elecció per mans i els mecanismes de control que s'arbitraren en el privilegi de 1311. Això no obstant, la forma d'elecció de càrrecs instaurada era un sistema totalment tancat ja que no era possible cap incidència exterior a la institució. Els mateixos membres de la juradia triaven els seus successors, i així any rera any. En cadascuna de les tres mans, els dos jurats i deu consellers cessants, elegien dos jurats de la pròpia mà per l'any que començaria. Els jurats acabats d'elegir, juntament amb els jurats i consellers cessants, triaven els trenta consellers del nou any (231). En aquest sentit el privilegi no deixava clar com a mínim dos aspectes. Primer, no indica com es faria la primera elecció aquell any 1311, però és de suposar que eren tots els membres de cada mà els qui triaven els seus representants, però

230 Jaume I també reestructurava el règim municipal de Tàrraga l'any 1313. La vila es regia per paers que elegien trenta consellers a raó de deu per a cada mà, a fi i efecte d'evitar les disputes que es produïen entre els membres de les tres mans (AHCT Pergamins bossa I, 41. Resumit per SARRET Privilegis... 51-52).

231 "Demum cum circa electionem et assumptionem juratori et consiliariorum ipsorum certus modus et formam in posterum habeatur, sancimus firmiter statuentes quod anno quolibet in festo omnium sanctorum predicti jurati et consilarii qui per ipsum annum officium rexerint supradictum et de cuius exercicio in ipso festo debeant desistere, statuunt et eligant sequentes iuratos et consilarios sub hoc formam videlicet. Quod duo jurati cum X consiliariis manus majoris eligant duos iuratos manus maiors, et duo jurati cum X consiliariis manus mediocris eligant duos iuratos manus mediocris, et similiter duo jurati cum X consiliariis manus minoris eligant duos iuratos manus minoris prefato tamen prius per dictos iuratos et consilarios electionis sacramento in posse baiuli nostri Cervarie quod bene et legaliter remoto hodie gratia prelio et amore eligent supradictos. Similiter autem huiusmodi jurati electi antequam suo utantur officio iurent in posse dicti baiuli nostri quod bene et legaliter ad conservacionem et comodum iurisdictionis in iurium moram et statum prosperum et tranquillum ville predicte comissum eis officium exercent. Et dicti jurati et consilarii predicti tempore cum iuratis sequentibus sit electis, eligant triginta consilarios qui una cum eis non permitantur per unum annum continue regant et exercent officium memoratum" (ACA Reg Can 208, 70r).

aquest extrem no es reflecteix en absolut en els textos. Però a més, tampoc no especifica si els trenta consellers nous d'un any són el resultat d'un procés d'elecció intern per cada mà, o bé si, respectant la proporció de deu consellers per mà, aquests són elegits amb la participació dels jurats i consellers cessants i jurats nous de totes les tres mans. Sigui com sigui, un cop iniciat el nou règim de juradia, sembla que el conjunt de cada mà no tenia cap capacitat per controlar i intervenir en els nomenaments (232). En aquest cercle tancat, els càrrecs vells designaven els càrrecs nous. L'única incidència "exterior" venia donada pels jurats nous elegits que participaven en l'elecció dels consellers. El sistema de reproducció era perfecte, per bé que limitat a cada mà, de manera que, fos com fos, totes hi eren continuament representades (233).

D'altra banda, el privilegi de 1311 no reconeix l'existència organitzada de cap assemblea de prohoms ni tampoc no

232 L'adscripció a una mà no era quelcom inamovible. Membres de la mitjana podien passar a la mà major en tornar-se rendistes; i paraires i drapers humils podien alçar-se de la mà menor a la mitjana quan havien fet bons negocis i acumulaven riqueses. De manera que era possible que un membre d'una mà coincidís en interessos i en mentalitat amb els d'una altra i s'anés desvinculant de la seva base social originària. No existia cap mena de reglamentació que regulés el pas d'una mà a una altra, sinó que el reconeixement social dels membres de la mà a la que es pretenia accedir era el criteri que permetia considerar-se d'una mà. No cal dir que el "reconeixement social" tenia una base objectiva: l'exercici d'oficis mecànics, per exemple, impedia accedir a l'estament dels mercaders a la mà mitjana. (Sobre aquest tema, veure una vegada més els treballs de Carme BATLLE sobre les lluites socials a Barcelona als segles XIV i XV, en particular La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV). A partir de 1510 a Barcelona els ciutadans honorats i els consellers podien elegir i nomenar nous ciutadans honorats que entraven a formar part de la mà major (J.F. CABESTANY FORT "Aportación a la nómina de los 'Ciudadanos honorats' de Barcelona", Documentos y Estudios Aportaciones a la historia económica y social de la Ciudad 10 (Barcelona, 1962), 11-61

233 Vic gaudia a començaments del segle XIV d'un règim amb tres jurats i vint consellers. Els consellers eren elegits anualment d'entre un grup de compromissans nomenats pels jurats dimissionaris, però la tria l'efectuaven els mateixos compromissans-candidats. Després nomenaven els jurats que havien de regir aquell any (FONT Origenes... 402).

atorga als prohoms cap atribució en tot el procés electiu (234). En l'altre extrem, els jurats i consellers havien de jurar el seu càrrec en poder del batlle reial, però aquest delegat del rei no tenia reconegut cap altre paper polític en la reglamentació del sistema de juradia.

Mentre que desconeixem la relació institucional entre consellers i paers entre 1267 i 1311, els actuals consellers que assistien els jurats jugaven un paper teòricament important ja que delimitaven les atribucions dels jurats. Els jurats no podien efectuar despeses superiors a 100 sous sense el consentiment de tots els consellers i d'alguns prohoms (235). Per tant, els consellers tenien una activitat positiva que no es limitava a l'assessorament passiu, sinó que llur opinió de vegades revestia un caràcter decisiu. Però la regulació d'aquest mecanisme de control, que va més enllà d'un control estrictament financer, presenta alguns problemes. D'una banda el text especifica clarament, que cal "expresso consilio et assensu triginta consilianorum et etiam aliquorum procerum". De manera que, atenent-se a aquesta formulació, no n'hi ha prou amb l'acord de la majoria dels consellers, sinó que per aprovar una proposta es precisa l'assentiment unànim de tots trenta consellers. D'altra banda, també caldrà comptar amb l'aprovació i el consell d'alguns prohoms, sense que s'arribi a especificar de quins "procerum" es tracta, ni tampoc a través de quin canal orgànic manifestaran llur opinió.

Per tant, a partir de 1311 coneixem millor l'estructura del règim municipal un òrgan directiu de caràcter reduït, un òrgan més ampli també representatiu que posava límit a les decisions dels jurats i tenia un caràcter decisiu; i fora ja de la institució del govern local un conjunt poc limitat com a base social de la qual sorgien els representants. Allò que si va canviar substancialment va ser la representativitat i els mecanismes legals de composició municipal.

Una altra novetat -com a mínim documental- és l'aparició del batlle reial amb funcions polítiques, ja que tant els jurats i consellers cessants com els recentment elegits, havien de jurar en poder del batlle llur honestitat i bona

234 En algun lloc, en canvi, la instància de l'assemblea de prohoms era plenament reconeguda. És el cas de Sabadell el 1319 (FONT Orígenes 402, nota 914)

235 "Praeterea volumus et statuimus quod dicti sex jurati non possint facere sumptus ultra sumam centum solidos barchinonensis absque expresso consilio et assensu triginta consilianorum et etiam aliquorum procerum quorum consilia ad hec idonea videantur in super ad vicandum inutile commodum expensarum providendo ()", (ACA Reg Can 208, 70r)

disponibilitat per la feina -electiva o governativa- que se'ls encomanava. De manera que aquest batlle ultrapassà ja la seva funció administrativa i el trobem amb responsabilitats polítiques i amb incidència dins el règim municipal.

Amb la instauració de la Juradia Jaume II no pretenia cap canvi que afectés el contingut o l'esperit del regim municipal. En aquest sentit es manifestava clarament que els nous jurats tindrien competència en tot allò que acostumaven a fer els paers vigents fins aquell moment (236). Es tractava d'un canvi de mecànica i de funcionament, però no es movien els fonaments de govern local. Aquesta transcendència que es confereix als consellers aquest 1311 fa que desaparegui totalment la dualitat executiu-consultiu que haguéssim pogut suposar en l'existència dels dos nivells (jurats i consellers, i paers i consellers). Allò que no sabem és si el paper dels consellers amb els paers passats va tenir la mateixa importància que observem amb els jurats presents. Hom podria pensar, a partir d'aquesta nova informació de 1311, que paers i jurats foren el nivell director del règim municipal, i els consellers un cos no només assessor, sinó sobretot de control i decisió.

Però a més a més de l'important canvi del sistema d'elecció de càrrecs, i del control dels consellers i d'alguns prohoms de la tasca dels jurats, el privilegi de 1311 conté un no menys important bloc de mesures de control financer del Consell. I aquesta és, de fet, la motivació última del document, i a la qual es vinculen les anteriors mesures: evitar el descontrol administratiu i financer que els antics paers havien protagonitzat.

Dins del camp de les finances, els consellers no només hauran d'aprovar les despeses superiors als cent sous barcelonesos, sinó que també han de participar en la tributació i taxació dels impostos que cobrava el Consell (237). Per fer eficaç aquesta nova administració, s'hauran de tenir dos llibres de comptabilitat: l'un en mans dels jurats, i l'altre per als consellers. Tant en l'un com en l'altre s'anotaran les despeses i els ingressos de la Juradia, de manera que la comptabilitat d'un any no podrà de cap manera arrossegar-se ni restar pendent en els

236 "(...) id quod per dictos paciaros consuetum fuerat exsequi forma tamen presentis provisionis in omnibus observata decernentes (...)". Aquesta mateixa idea es repeteix uns anys més tard en un altre privilegi: "(...) et facerent (els jurats) id quod per paciaros qui in dicta villa fore consueverant erat exequi consuetum (...)" (AHCC Pergamins 121, 1315 desembre 18).

237 "Et tunc tribuantur et taxentur eiusdem ad cognitionem juratori et consiliariorum sumptus necessarii seu expensse" (ACA Reg Can 208, 70r).

llibres dels jurats i consellers de l'any sobre (238). La capacitat fiscal del Consell es basarà en la recaptació de questies i comuns, que caldrà recaptar de forma proporcional a les possibilitats de cadascú (239). Els jurats i consellers nomenaran alguna persona per a taxar les questies i comuns que els veïns hauran de pagar, i públicament atorgaran la recaptació dels dits tributs a aquella persona que, sent idònia i suficient, ofereixi un preu més baix per a fer-ho (240). Però de cap manera els jurats podran imposar, manar ni retenir el cobrament de questies una vegada el seu manament d'un any s'hagi exhaurit. El privilegi prohibeix expressament que els jurats, en virtut del seu ofici, siguin exempts i immunes del pagament de questies i comuns. En canvi, rebran cadascun i cada any un salari de 40 sous b. (241) Finalment, els col·lectors de les questies i comuns hauran de passar comptes amb els jurats de l'any següent al que hagin recollit els tributs

238 "Mandandus in super quod siant et ordinentur de cetero duo libri quorum ab[ere] unus teneant dicti iurati, alterum vero consiliani memorati in quibusquidem libris sic in uno sint in alio conscribantur omnes recepto dare et expense que fieri habeant vel contingant pro commune universitatis predicte alia, id quod pro data in altero ipsorum repartum extiterit et non in alio in compoto nulatenus admitatur." (ACA Reg Can 208, 70r).

239 Això ja s'havia establert així en sengles privilegis de 1271 i 1272. "Que tots los vehins de Cervera sian tenguts de pagar en questes ()". (AHCC Pergamins s/n, LP 1271 març 11, 7r), "Que los pahers de Cervera puxen tatxar los veyns de la dita vila après que ab sacrament hauran manifestat sos bens per més béns que no hauran manifestats" (AHCC Pergamins s/n; LP 1272 setembre 3, 7r 7v) El 1311 sols es fixava "Ceterum volumus et ordinamus quod cum contingent nos exigere vel imponere questias hominibus dicte ville quilibet solvat et solvere teneatur iuxta suos tantum modo facultates" (ACA Reg Can 208 70r)

240 "Item statuimus et mandamus quod cum contingent questiam vel commune in ipsa villa exigere vel imponi coram iuratis et consiliariis publice proponantur si ad aliquis qui velit colligere supradicta Et illi qui pro minori precio voluerint ea colligere, dum tamen bene et idonee asseretur et alias sic persona idonea exigenda et colligenda tradatur" (ACA Reg Can 208, 70r)

241 "Item volumus et statuimus quod aliquis ex iuratis racione sui officii negant eximi vel esse immunis a questiaris vel comuni, set tantum habeant et percipiant quilibet eorundem quadraginta sol barch pro suo salario annuatim" (ACA Reg Can 208, 70r)

Podem afirmar que el sistema nou dels jurats pretenia precisament que aquell règim municipal funcionés. La repetició abusiva d'alguns individus en els càrrecs de paer i el malgovern denunciats, sobretot en les qüestions financeres, eren un obstacle per al correcte i harmònic funcionament de la institució. Ara sols es pretenia desbloquejar una situació que ocasionava queixes i malestar. La manera de fer-ho era remoure els individus de la cúpula del poder local en benefici d'una representativitat social que havia de satisfer les denúncies dels descontents, i arbitrar els mecanismes de control necessaris.

De manera que a partir de 1311 s'havia fixat tot un nou marc institucional, però que encara caldria desenvolupar, pel que feia al règim municipal: òrgans, eleccions, representativitat, atribucions, funcionament, fiscalitat, etc.

Però de fet passaran pocs anys perquè es produeixin nous canvis i matisos que afectaran la pràctica institucional. Un pergamí de 1315 revela que no es complia la normativa fixada per Jaume II quatre anys enrera. El document fa un repàs al sistema d'elegir jurats i consellers, i ens informa de les irregularitats en què incorrien els representants de totes les tres mans i de les dissensions que s'ocasionaven entre ells. En tan poc temps, s'havia reproduït l'oligarquia al govern local, de manera que no s'observava la prescripció de l'annualitat en la duració del càrrec i a més s'elegien parents i amics per a aquells càrrecs de govern.

Com hem vist abans, el mecanisme electiu permetia òbviament la reproducció de determinades tendències o grups dins del govern municipal. Com que el sistema era tancat, res no podia obstaculitzar aquesta dinàmica.

I efectivament, tant era així, que a finals de 1316 Jaume II ha de modificar la normativa que havia dictat cinc anys abans. En perjudici del bé comunal i abusant del privilegi concedit, els càrrecs cessants acostumaven seleccionar als seus parents o amics. El rei manté totalment el criteri i mecanisme d'elecció, però hi inclou dues clàusules segons les quals els jurats i consellers hauran d'esperar quatre anys per poder ser reelegits, i a més no podran escollir a familiars en cap dels graus que estableix el document (242).

Finalment el rei s'adreça a "universis et singulis probis hominibus predictae ville nec non baiulo eiusdem loci

242 La mesura afectava, respecte del jurat que cessava, al seu pare, als fills, nebots, germans, fills de germans, germans consanguinis, al cunyat, al marit de la cunyada, als germans de l'esposa, els "patevos" i tots els descendents en general. (ACA Reg Can 213, 281r.; AHCC Pergamins 121, 1316 desembre 18).

presentibus", per tal de fer complir allò que disposava aquest document que venia a matisar el contingut del de 1311. També l'encapçalament assenyalava als prohoms i la universitat de la vila de Cervera. La idea -i la realitat- dels prohoms no havia desaparegut malgrat haver canviat la base social a partir de la qual s'encetava el procés de representació. Sembla com si la referència al conjunt d'habitants de Cervera suposés mencionar tant la universitat -com a totalitat-, com també els prohoms, en tant que grup distingit i paradigmàtic del municipi.

L'any sobre, el 1316, s'ha de continuar dictant noves mesures per a solventar nous entrebancs. En aquesta ocasió el rei ratifica el període de quatre anys per optar a la reelecció (243), i a més es veu obligat a atorgar plens poders al seu batlle per a què aquell any sigui ell mateix qui faci unipersonalment l'elecció de consellers a cada mà, ja que els jurats i consellers cessants i els jurats nous no es posaven d'acord en quins consellers assignar, de la seva pròpia mà:

"(...) ex dissensione et discordia existere
in villa nostra Cervarie sub eligendis
consiliariis ville eiusdem (...)" (244)

El desacord es produïa en l'elecció de consellers, que corria a càrrec dels jurats i consellers cessants, junt amb els jurats que tots ells havien elegit. Per tant eren problemes interns a les pròpies mans. Tendències personalistes o interessos corporatius?

L'actuació del batlle revestia un caràcter extraordinari. Només puntualment intervenia d'aquella manera en el Consell local.

Malgrat els obstacles que sorgien un rera l'altre, el model institucional de la juradia va perdurar de 1311 fins 1331. La intervenció reial va intentar solventar cada necessitat amb una normativa expressa per aquell moment. Aquest context de queixes i dificultats no ha de fer pensar que el règim municipal ja no evolucionava. Al llarg d'aquest període la complexitat de la institució municipal va créixer i les atribucions es multiplicaven.

El 1315 Jaume II atorgava als jurats i prohoms de Cervera que poguessin tenir senyal propi per marcar totes les obres d'argent que es feien a la vila. De nou el batlle havia de reconèixer, i gairebé podríem dir que ratificar, allò que

243 ACA Reg Can 213, 280v.

244 ACA Reg Can 213, 281r.

decidiren els magistrats locals (245). Aquest mateix any un document reial fixava amb precisió el salari de l'escrivà i el procurador de Cervera que anaven pels castells de la vegueria a fer escriptures. El rei responia així a una iniciativa dels jurats i els prohoms que actuaven en nom de la univèrsitat de la vila (246).

Un nou salt qualitatiu en l'estructura del règim municipal pot fixar-se amb el privilegi atorgat pel mateix Jaume II l'any 1317. Es facultava als jurats de Cervera que, després de ser elegits i haver jurat el càrrec al batlle, triessin i elegissin guardians dels béns custodiables, i poguessin imposar bans en cas d'inobservància del prescrit (247).

En mig de les batusses i les discòrdies a l'hora de procedir a les eleccions per mans dels magistrats municipals, el règim local veu consolidar i augmentar atribucions i capacitat. El document ens interessa especialment perquè denota un substancial avenç institucional.

La iniciativa sorgeix una vegada més dels jurats locals. El rei es limita a acceptar una proposta dels magistrats, i a vincular el seu batlle dins el tramut institucional. El batlle no ordena ni mana res, sinó que tan sols sanciona i confirma les accions dels jurats. D'altra banda, la documentació continua referint-se als jurats, als prohoms i a la univèrsitat, declinant en tot moment de mencionar els "consiliaris".

Però allò que més interessa és aquella declaració inequívoca segons la qual des de feia temps era costum que els jurats, un cop elegits i fet sacrament en poder del batlle, elegien a la vegada als diferents guardians que després s'especifica (248). De manera que el privilegi de 1317 només sancionava allò que ja es feia per costum. Sense cap permís oficial, els jurats - i qui si sap si també els anteriors paers - ja elegien individus per ocupar unes responsabilitats que poc a

245 AHCC Pergamins s/n; LP 1315 abril 8, 8v-9r; ACA Reg Can 211, 280v.

246 AHCC Pergamins s/n; LP 1315 abril 8, 19r-19v. Publicat per CANELA, TURULL "Tres pergamins..."

247 AHCC Pergamins s/n; LP 1317 juny 1, 27r-28r.

248 "() juratorum et proborum hominum ac universitatis ville nostre cervarie humiliter expositum fuisse a longius circa temporibus in dicta villa taliter consuetum et usitatum anno quod libet post electionem ()" (AHCC Pergamins s/n, LP 1317 juny 1, 27r-28r.)

poc s'anaren institucionalitzant. És obvi que les necessitats objectives i la pròpia realitat s'avançava al reconeixement jurídic d'aquests fets.

La sanció legal -i probablement també la pràctica anterior- incloïa l'elecció de guardians per vetllar l'aplicació del pes just i legal en els oficis dels carnissers, moliners, i venedors de peix. També es vetllava la venda de fusta, i la de polls i gallines, aquesta darrera només estava autoritzada unes determinades hores del dia. Igualment era costum i usança d'elegir "vinyogols", o vigilants de les vinyes i dels fruits, en les èpoques que fos necessari. També la venda de blat era objecte de regulació, a fi i efecte que l'emmagatzament per part dels revenedors no propiciés l'alça de preus (249)

Però si bé l'elecció dels guardians corria a càrrec dels jurats, en canvi era el batlle qui ho confirmava i qui rebia el jurament dels guardians, en el sentit que actuarien legalment i bé. El batlle, a més a més de donar llicència als guardians, també rebria l'import dels bans que aquells estaven autoritzats a imposar als infractors de les ordinacions (250)

Per tant la figura dels guardians més tard ja es parlarà de mostassaf- s'institucionalitza dins l'organigrama del règim municipal. La duració es anual, i no s'indica si són remunerats. En tot cas suposen una delegació de funcions per part dels jurats i consellers encomanaran les feines de control i vigilància de pesos, preus i productes a càrrecs específics.

El privilegi de 1317 s'ha de relacionar directament a un altre de Jaume II de 4 de juliol de 1320. Mentre que el 1317 es reconeix la importància del batlle i sembla entendre's que l'import dels bans li pertany, el 1320 es fixa clarament la distribució d'aquests bans entre municipi i batlle.

"Que les bans de vinyes e d'orts e de carnizers e de flaquers e de revenedors e de tavernes e d'armes a portar, sien posats e constituïts per los jurats e prohoms de la vila, e que sien cridats a manament del batlle, e que l batlle n'aye les ll pars, e lo

249 Elecció de càrrecs de guardians es documenta molt clarament en els primers volums d'actes conservats (AHCC Consells 1332-1333, TURULL El règim municipal gràfica 136-137, 142-143)

250 "() que sie ordinata sub certis bannus aut peccuniaris penis presentantur nostro baiulo Cervarie, qui ea confirmat et recipit sacramentum ()" (AHCC Pergamins s/n, LP 1317 juny 1, 27v-28r)

batlle la III; item que ls pahers hayen a ésser a tots inquisicios faedors " (251)

S'accentua i es consolida la facultat dels jurats, però el batlle continua mantenint una actitud sancionadora. La solvència del ban descansava en el batlle, i la iniciativa positiva de l'acció en els magistrats locals. D'altra banda, l'import dels bans d'aquells guardians anirien destinats als jurats (2/3 parts), i també al batlle (1/3 part). La figura dels jurats prenia relleu el 1320 amb la indicació que havien d'estar presents en les inquisicions que es feien. Després ja tractarem l'evolució de les funcions i atribucions que es desenvolupaven.

Aquestes disposicions corroboren la progressiva complexitat institucional que s'encetava d'ençà 1311. De fet, una incipient administració financera de recursos deuria existir des de 1272, amb la facultat reconeguda de "tatxar los veyns", i potser abans amb el pagament de les questies, el 1270

L'últim document significatiu abans d'entrar en l'època de la plenitud del municipi, és aquell de 1323 segons el qual les talles, questies o altres exaccions que hauran de pagar els veïns s'han de taxar "per sou i per lliura" (252). La idea que el pagament sigui proporcional als béns de cada u sorgeix dels "procerum" i jurats de la vila. El rei es digna a concedir que ningú no sigui taxat per pagar més enllà de les seves pròpies possibilitats. Per això s'instaurava el sistema de taxar als

251 AHCC LP 1320 juliol 4, 9v-10r. La rubrica del privilegi de 1320 conté unes quantes imprecisions que són degudes a errors del copista l'any 1360. Contrastant el text de la rubrica amb el que li correspon a l'"índex" (taula) del Llibre dels Privilegis, que és el mateix, hom s'adona que no és el batlle qui rep 2/3 parts, sino els magistrats locals. Però també aquest punt està equivocada, ja que a l'índex es parla dels paers que reben les 2/3 parts, i no de jurats com d'havia de fer. Passa el mateix quan a la rubrica hi diu "item que ls pahers hayen" i a l'índex es reproduïx la paraula paers. En canvi es parla, efectivament, de jurats i prohoms quan s'escriu "constituïts per los jurats e prohoms". Compilat el LP el 1360, els contemporanis anotaren reiteradament "paers" en lloc de "jurats" que eren els magistrats que hi havia el 1320

252 "Que les taylles dels questes e altres exaccions de la vila de Cervera sien feyts per sou e per libra" (AHCC Pergamins s/n, LP 1323 octubre 28, 13r-13v)

veïns per sou i per lliura (253). Es tractava de taxar els béns mobles i immobles de tothom, i amb aquesta base procedir a distribuir les càrregues de forma proporcional a allò que hom tenia taxat. Això és, en definitiva, el que trobem en els volums del Manifest d'aquest segle XIV (254).

De fet el 1272 no es parla de valorar o estimar els béns dels habitants, sinó de "taxar los veyns de la dita vila après que ab sacrament hauran manifestat sos béns per més béns que no hauran manifestats". L'accepció de "taxar" a finals de segle XIII no es referia només a la valoració, sinó també a la fixació, assignació o delimitació d'una cosa (255). Ni el text de la rúbrica ni el del privilegi de 1272 no permeten de saber com eren "taxats" els béns dels veïns. Això és el que s'especifica amb el privilegi de 1323. Probablement la novetat de 1323 consistia en que la taxació esdevindria el document a partir del qual es distribuïrien totes les càrregues i els impostos, tant reials com veïnals. Així s'entén que la confecció del volums del Manifest no fos anual, sinó que la mateixa base imponible servia modificada i esmenada per a diferents anys.

Des d'un punt de vista institucional, això implicava una substancial tecnificació del servei, ja que hi hauria responsables municipals de taxar i tallar els béns dels veïns per a cobrar un tant a cadascú (256).

En aquest cas, el batlle no intervenia actiuament, sinó que únicament havia d'observar i fer observar -com era preceptiu- tot allò que el document disposava.

D'altra banda, i com en les altres ocasions, el text només es refereix als jurats, prohoms i universitat de Cervera. L'exclusió de mencionar els consellers no és un fet puntual, sinó generalitzat en gairebé tots els documents posteriors a la

253 La taxació per sou i per lliura també es contempla en el privilegi que reestructura i fixa definitivament el règim municipal de Paeria l'any 1331 (AHCC Pergamins. 29. 1331 setembre 13, publicat per CANELA, TURULL "Tres pergamins")

254 L'any 1378 la taxació per sou i per lliura implicava el pagament de 6s i 2d per lliura de béns mobles i de 3s i 1d per lliura de béns immobles taxats (AHCC Manifest M 1378 1r)

255 Així, per exemple, el 1281 es parla de la "taxació dels salaris dels notaris" (AHCC Pergamins s.n LP 1281 agost 17, 38v-39r)

256 Vid VII 3 4 4 d'aquest treball

instauració de la juradia. Com s'ha d'interpretar aquesta absència terminològica?

L'establiment dels jurats el 1311 descansava sobre la base de les mans. Cada una de les quals tenia per representants dos jurats i deu Consellers. Després d'aquests dos nivells no s'explicitava cap més. Cal entendre, però, que existia una base social a manera de cos d'electors. Per tant eren dos òrgans plenament reconeguts i un tercer de fàctic. ¿Cal entendre que la figura dels consellers s'ha atrofiat i ha desaparegut en benefici dels prohoms? Probablement no. Ens inclinem a pensar, senzillament, que el col·lectiu de consellers també va rebre, de forma sistemàtica i per inèrcia, l'apel·latiu de prohoms. Quan els paers no tenien consellers eren assessorats pels prohoms de la vila. A mitjan segle XIV i també a finals de la centúria, quan l'existència, la importància i la realitat dels consellers és més obvia, molts documents continuen esmentant paers i prohoms (257) Però terminològicament existeix una certa confusió, ja que no falten ocasions on trobar totes les tres mencions: paers, consellers i prohoms

De tot això en deduem que els consellers -tant dins la Juradia com amb la Paena- tot i ésser un òrgan legalment reconegut, restava en un segon terme a efectes pràctics. El protagonisme del règim municipal de juradia el suportaven els jurats, els consellers, quan actuaven, controlaven i delimitaven els jurats, i els prohoms, que continuen sortint a la documentació, deuen actuar com un òrgan assessor que podia ser escoltat per jurats i consellers (258) També és molt possible que els consellers -pel fet de ser-ho i gaudir d'un cert estatus institucional- se'ls considerés igualment prohoms

La juradia instaurada per Jaume II el 1311 de fet suposava l'establiment d'un règim municipal organitzat, i amb tots els ingredients que el caracteritzaven en endavant. Si bé canviava el sistema de representació i també el grau d'autonomia del municipi, l'estructura institucional i el marc jurídic poden

257 Per exemple el 1394 (AHCC LP 1394 setembre 10, 137v-139v) "() pro parte vestri fidelium nostrorum pacianorum et proborum hominum ville Cervarie ac ()"

258 FONT RIUS es manifesta partidari de considerar els prohoms com una reducció de l'assemblea general de tot el veïnat. En alguns casos aquests prohoms s'articulen en forma de Consell General. És el cas de Lleida, amb el Consell General de la Paena documentat el 1340, però amb indicis de vida anterior (LLADONOSA Història de la ciutat 53). En canvi a Igualada existia fins 1335 un Consell General format per tots els caps de família (J. SEGURA Història de Igualada Barcelona, 1907-1908). A Cervera en trobem alguna menció uns anys més tard

considerar-se gairebé definitius. No en va FONT RIUS entén aquesta data de 1311 com l'establiment d'un veritable règim municipal (259).

La representació orgànica estava fixada en dos nivells: una direcció col·legiada en mans dels sis jurats, i un grup de trenta consellers que controlava, delimitava i participava en les iniciatives dels jurats. Aquests dos cossos apareixen ben definits, així com també s'observava la importància política del batlle reial i la seva incidència en la institució del govern local.

3.3. Jurisdicció reial inferior

A més a més d'observar com evolucionà el règim de govern local, també ens interessa de resseguir l'evolució de la jurisdicció reial inferior, i no perquè estés inclosa dins de la institució local sinó perquè hi va tenir una incidència remarcable i determinant.

Abans que res fixem què entenem per jurisdicció reial, i en quins aspectes ens centrarem. De l'etapa de formació d'un règim municipal rudimentari, vam esmentar l'actuació del batlle reial (amb atribucions de caràcter administratiu, sobre tot), i l'actuació, certament indeterminada, d'un "justicier", assimilable potser al curia o cort de LALINDE (amb la funció judicial) (260). La figura del veguer, en tot cas, era posterior.

Al llarg del s. XIII cristianitzà un procés segons el qual la jurisdicció reial inferior quedaria representada només pel batlle i pel veguer. La diferència substancial que més ens afecta entre ells dos era l'àmbit territorial de la jurisdicció: el batlle a la vila i els seus termes (que sovint configurava la batllia), i el veguer per tota la veguena. La figura del Cúria o Cort restava absorvida pel batlle i el veguer (261)

Tenint el batlle una jurisdicció d'àmbit local, el seu radi d'acció no s'extenia només al nucli urbà construït d'una vila, sinó a la jurisdicció de la pròpia vila: el nucli i els termes, ja que també en aquests havia patrimoni per administrar. Per tant no és desencertat parlar d'una batllia com a demarcació

259 FONT Origenes... 273

260 LALINDE "El 'Curia' o 'Cort'." 169-297

261 LALINDE La jurisdicció... 81-82

judicial dotada d'una intensa càrrega política o governativa, i també fiscal (262).

Però així com el veguer gaudia del mer i mixte imperi, el batlle només tenia l'última facultat. La jurisdicció del batlle és ordinària, i així entén de causes civils i criminals que no impliquin pena corporal (263). En un principi, com deiem, la seva missió fonamental i gairebé exclusiva, era la defensa dels interessos patrimonials del monarca dins d'una àrea determinada i reduïda. En canvi, a partir del segle XIII i al llarg del s. XIV les seves funcions s'han incrementat considerablement. Sense renunciar a l'administració patrimonial, hem de considerar la funció judicial, i governativa, sempre dins el marc jurídic d'una localitat i els seus termes. També la funció administrativa ha canviat parcialment de contingut, i se li ha afegit un caràcter fiscal més tècnic, d'acord amb l'evolució de les comunitats. És fàcil entendre que la batllia no estava regentada i gestionada per un sol individu, sinó que el batlle disposava d'un gabinet tècnic.

Però allò que més ens interessa és la incidència del batlle dins el procés de consolidació del règim municipal. En definitiva, el caràcter i les modalitats de les relacions institucionals entre batlle i magistrats locals.

A començaments del segle XIV el batlle no havia deixat de banda aquella funció administrativa que va donar sentit a la seva aparició. Un document de 1313 ens testimonia que l'administració de les rendes reials de la batllia de Cervera era una activitat important i gens protocolària (264). La suma, la dispersió i l'heterogeneïtat de les rendes reials requeria una administració minuciosa i atenta. Segons el document -amb afegits posteriors- a finals del s. XIV el batlle General continuava rebent comptes de rendes reials a Cervera.

D'altra banda, aquest caràcter fiscal també es manifesta en sengles privilegis de 1317 i 1320 en una qüestió que ja implicava el municipi. Segons el primer dels documents, l'import dels bans que imposaven els guardians elegits pels

262 De la batllia de Cervera se'n parla ja el 1275, quan el rei assegura que no es donarà ni es vendrà la vila de Cervera, ni la batllia ni les seves rendes (AHCC LP 1275 setembre, 7v-8r)

263 LALINDE La jurisdicció... 128

264 (ACA BG classe 3 vol 2 "segon libre de les rendes reials de Catalunya" 60r-62v; publicat per BERTRAN "Les rendes reials...")

jurats era administrat en la seva totalitat pel batlle (265). Poc temps després, el 1320, el batlle només percebia 1/3 part de la suma total dels bans, mentre que les altres 2/3 eren destinades als jurats (266). De fet, el batlle va continuar rebent porcions de l'import de bans municipals al llarg de tot el segle XIV, alhora que els guardians o delators d'infraccions eren els destinataris d'una segona tercera part, i el Consell només es quedava amb la restant terça (267). Aquesta activitat fiscal derivava de l'administració de justícia que exercia quan administrava i vetllava el patrimoni i els interessos reials a la localitat.

La funció judicial resta pal·lesa com a mínim des de 1267, quan el rei mana als seus oficials, entre els quals compta al batlle

"(.) quod hoc guidaticum nostram firmum habeat et observent et contra ipsum non veniant nec aliquem venire permitant (...)" (268)

La fórmula de l'observar i fer observar es repeteix amb assiduitat (1267, 1270, 1272, 1307, 1323,...). En ella, el batlle té una actitud relativament passiva, però potencialment important. És ell qui ha de fer complir les normes dictades pel rei. No només ha d'observar-les i complir-les, sinó que ha de vetllar pel seu seguiment. Aquesta postura no està exhenta d'autoritat, ja que el batlle esdevé clarament l'emissari reial dins l'escena local.

Alguna vegada els privilegis només esmenten al batlle per tal que sigui informat de determinada concessió a fi i efecte que, amb aquell coneixement, no obstaculitzi la doctrina i l'aplicació del document. En aquests casos, l'autoritat del batlle es manifesta igualment ja que es reconeix la seva capacitat per interferir la pràctica i l'aplicació de normes que

265 AHCC Pergamins s/n, LP 1317 juny 1, 27r-28r

266 AHCC LP 1320 juliol 4, 9v-10r. En canvi a Barcelona el 1301 dels bans pagats se'n quedava 2/3 parts el batlle i 1/3 part el demandant, que sovint era la víctima del frau i el perjudicat. El Consell no gaudia de cap benefici (Francisco-Luis CARLONA CASTRO "La ciudad de Barcelona en el siglo XIV a través de sus ordenanzas municipales" Cuadernos de Historia económica de Cataluña XVII (Barcelona, 1977), 58

267 Es l'exemple de 1332 sobre la infracció de la prohibició de joc i tafureia (AHCC Consells 1332-1333 29r).

268 AHCC Pergamins s/n, LP 1267 maig 1, 5v-6r

no fossin considerades legals. La informació del rei, de tota manera, no és arbitrària. No s'informa algú que no té capacitat d'incidir en un afer, sinó precisament a aquell qui pot fer-ho. El manament d'observar una concessió s'exemplifica el 1270:

"Mandantes nichilominus vicariis et baiulis Cervarie presentibus et futuris quod ad predictam concessionem nostram observandam ut superius dictam est (...)" (269)

Però on la funció governativa s'observa més clarament és en el procés d'elecció dels magistrats locals, el moll del règim municipal.

El jurament dels càrrecs en poder del batlle a Cervera l'hem documentat molt tardanament, en el primer text que estipula el sistema d'elecció, el 1311. Però la pràctica de jurar el càrrec el batlle és antiga en d'altres municipis. A Lleida ja es feia a finals del s. XII, l'any 1197 (270); i a Barcelona pel 1249 (271). Probablement a Cervera també es feia abans de 1311, ja que l'existència de paers i consellers el 1269 sembla denunciar l'existència -indocumentada- d'algun mecanisme electiu. Ni aquella confraria de 1186, ni la confirmació del Consolat el 1202 no mencionen en absolut la presència del batlle en la dinàmica institucional del municipi.

Per tant, la seva primera intervenció documentada en el funcionament de l'òrgan municipal data de 1311, i podem dir que és doble (272) D'una banda pren jurament als magistrats que inicien la seva singladura com a jurats i consellers, i d'altra també rep el jurament d'aquells sectors electors -magistrats cessants- que intervenen en l'elecció de nous càrrecs, a fi i efecte que actuïn en benefici de la vila tot oblidant odís i rencors. El primer jurament pretén garantir que els magistrats actuaran sempre amb legalitat i rectitud, consell aquest que no va tenir una acceptació excessiva:

"() et similiter duo jurati cum decem consiliaris manus minoris eligerent duos juratos manus minoris, prestito prius per dictos juratos et consilarios electores sacramento in posse baiuli nostri Cervarie quod bene et legaliter remoto odio gratia

- 269 AHCC Pergamins s/n; LP 1270 març 11 7r
- 270 GRAS La Paheria, 232
- 271 FONT Jaume I,... 41-47
- 272 ACA Reg Can 208, 70r

precio et amore eligerent supradictos. Similiter iurati huiusmodi electi antequam suo uterentur officio iurarent in posse dicti baiuli nostri quod bene et legaliter ad conservationem et comodum iurisdictionis et iurem nostrorum et statum prosperum et tranquillum ville predictae commissum eis officium exercerent (...)" (273)

El sacrament en poder del batlle no s'extenia només als electors i als elegits com a magistrats, sinó també a aquells guardians (després mostassaf) que havien triat els jurats i consellers. El sacrament en poder del batlle era un tràmit important èticament i política. Els magistrats locals no podien elegir guardians fins després de jurar el seu càrrec al batlle. Era una pràctica indispensable que acreditava la validesa de l'elecció. Però segons el nostre document de 1317, el batlle no sols prenia jurament, sinó que confirmava i ratificava l'elecció que acabaven de fer els jurats i consellers. Amb tot, el rei manava al batlle que no impedis aquella pràctica. Sembla ser que només vetllava la validesa del procés i la legalitat d'un mecanisme que de fet funcionava amb corda pròpia

"() que sic ordinata sub certis bannis aut peccuniaris penis presentantur nostro baiulo Cervarie qui ea confirmat et recipit sacramentum a dictis custodibus qui bene et legaliter se habeant in predictis. Et quod nec per baiulum nostrum in dicta villa hoc impediabantur"(..) "quod iurati Cervarie post quea electi fuerint et prestiterint in posse baiuli nostri Cervarie sacramentum eligant et eligere possint custodem et custodes ()" (274)

però ni en aquest context governatiu no s'obliden les obligacions fiscals del batlle

"() et singula custodienda ad ordinanda sub certis bannis aut penis peccuniaris fisco nostro aut officio dicti nostri baiuli applicandis per ut superius declarantur ()" (275)

273 AHCC Pergamins 121, 1315 desembre 18

274 AHCC Pergamins s/n, LP 1317 juny 1, 27r 28r

275 Ibidem

De manera que, com a mínim legalment, els jurats no tenien en aquests moments les mans totalment lliures per actuar sols. L'autoritat superior del rei, personalitzada en la figura del batlle, vetllava el compliment de les normes legals. Però no sols la legalitat del procés electiu. La funció governativa s'extenia a tot allò que suposava autoritzar. Era, en definitiva una parcel·la de poder. Es el cas de 1315, quan Jaume II atorga als prohoms de Cervera la facultat de marcar les obres d'argent fetes a la vila. En aquesta ocasió els jurats han de garantir al batlle que s'està complint bé i legalment el marcatge i consignació de les obres d'argent (276).

El batlle, de fet, continuava sense tenir una intervenció activa, sinó més aviat sancionadora, la qual cosa, obviament no li restà ni influència ni importància. Estava per damunt dels jurats en tant que delegat reial i en tant que era aquell a qui s'adreçaven els magistrats per autenticar el seu càrrec electe, però en canvi les iniciatives i el govern real de la comunitat requeria en mans dels jurats i dels consellers

Només en una ocasió, i per circumstàncies extraordinàries, el batlle va dur una iniciativa de veritable abast. Fou quan Jaume I, el 1316, va facultar-lo perquè elegís unilateralment els jurats i els consellers, donat el desacord manifest de les tres mans per procedir a l'elecció dels càrrecs. Aquesta funció governativa tan accentuada es practicava en virtut d'un privilegi privatiu, i per tant amb caracter extraordinari (277)

A més a més de les atribucions i les funcions que anà guanyant progressivament el batlle, a nosaltres ens interessa també el nivell d'integració d'aquest càrrec reial amb el règim municipal. De nou ens trobem amb la dicotomia entre moviment descendent, i tendència ascendent (batlle, veguers i Consells locals respectivament). ¿En quina mesura el batlle era el cap del règim municipal, o només la punta de llança del rei? ¿Era membre del Consell, o només una incrustació o un control exterior?

Mentre FONT RIUS considera el batlle "com una peça integrant de l'organisme municipal ()" (278) LALINDE ABADIA expressa que "teòricament, el baile, como representante de la jurisdicción real no se identificó nunca con el órgano rector del municipio pero su condicion local y su extensa participacion en el gobierno de la ciudad villa o municipio.

276 Pergamins s/n, LP 1315 abril 8 8v 3r ACA Reg Can 211, 280v

277 ACA Reg Can 213, 281r

278 FONT Origenes 441

podieron hacerle aparecer en ocasiones como un subordinado del atado órgano rector, desvinculándole de su representación real" (279).

La documentació sobre Cervera per aquest període a cavall entre el s. XIII i el XIV no és gaire més esclaridora del que hem vist fins ara. A Tàrraga, per exemple, la relació era molt més clara. Des de 1242 el govern local estava en mans de quatre veïns, un consell de prohoms, i el propi batlle reial (280). A Vallfogona de Riucorb, el batlle era el cap i la punta d'aquella piràmide d'òrgans de govern i de Consell, extrem que es declarava amb claretat el 1295 (281). I a Vic, el 1315, el batlle convocava i reunia els magistrats locals (282).

En aquets casos la identificació del batlle amb el Consell era evidentment més clara que no a Cervera, on el batlle, segons la documentació a l'abast, estava bastant al marge dels jurats fins 1331. En el cas de Cervera si que podríem intuir que el batlle no era el primer magistrat local, sinó el primer delegat reial, tant jurídicament com pràcticament. El batlle no només no tenia iniciatives polítiques, sinó que tampoc no hem trobat casos de flagrant cooperació i col·laboració institucional amb els jurats o els consellers.

En canvi, el que si sembla observar-se -la qual cosa l'hauria pogut aproximar més als magistrats locals- és que els batlles i els seus assessors eren veïns de Cervera. El seu manament, a més, no acostumà a ser gaire perllongat (entre dos i tres anys) (283)

279 LALINDE La jurisdicció... 127

280 AHCT LP I 1r, II 1r. Resumit i traduït per SARRET Privilegis... 11-15 Ref a Josep Me FONT RIUS Tàrraga dins la política del rei en Jaume I (Tàrraga, 1978), 27-33

281 FONT Orígenes... 394

282 FONT Orígenes... 402

283 Foren batlles de Cervera: Guillem de RIUDOVELLES (1319, ref 977-978), Berenguer de VILAGRASSA (1321, ref 1073); Guillem de RIUDOVELLES (1321, ref 1146-1147), Bernat BOIXO (1321, ref 1185), Pere CARDONA (1324, ref 1331) (Ref de l'ACA procedents d'Ignasi BAIGES i JARDI Els registres "Oficialium" de la Cancilleria de Jaume II: Els oficials reials a Catalunya segons els nomenaments dels registres "Oficialium" (1303-1327); Tesi doctoral inedita Dep. Història Medieval i Paleografia. Universitat de Barcelona, Barcelona, 1988)

CONCLUSIONS:

Segons la documentació del segle XI a l'abast, Cervera responia a una colonització particular dins d'una àrea que els comtes de Barcelona consideraven de la seva jurisdicció, la qual es feia efectiva quan els comtes atorgaven el domini útil a aquells colons que havien pre la terra per "apprisió" a canvi de reconèixer llur sobirania. La localització i la conjuntura militar feren imprescindible de bastir una defensa que fou encomanada a un castlà per delegació comtal; castlà que amb el temps va adquirir drets jurisdiccionals sobre els pobladors de la vila que anava creixent al redós del castell que regentava. La dualitat de jurisdiccions es va mantenir desigual fins que la comtal va adquirir per pacte de permuta la que exercia el castlà del llinatge dels Cervera.

Quan el castell va perdre el protagonisme absolut de la comunitat, perquè la situació militar ja permetia estendre's sense por, aleshores l'enclau va créixer amb celeritat i va començar a desenvolupar-se una vida social de les comunitats, l'evolució de la qual comportà poc a poc crear uns mecanismes de representació i de poder que anomenem municipi.

De la primera colonització de començaments del segle XI fins les darreries del segle XII i inici del XIII, es van anar conjugant un seguit de factors i circumstàncies que van culminar amb una organització municipal de caràcter orgànic.

El primer pas va ser el desenvolupament de la vida social en el si de la nova comunitat. Aquest fenomen deuria començar a finals del segle XI i es perllongà fins l'etapa institucional. Un primer conat de vida social el tenim el 1097 amb l'existència d'una església parroquial anomenada de Sant Martí. Però sobretot podem parlar d'un teixit social important i significatiu a partir de la referència del 1136 de les mesures del mercat de Cervera. En endavant les notícies que tenim només fan que confirmar el progressiu desenvolupament d'aquesta xarxa social: un hipotètic començament de les obres del temple de Santa Maria el 1147, l'intent massa prematur de bastir una mena d'organització comunal, la notícia de l'existència d'un "notarius Cervane" el 1192, la referència al "populo Cervane maiorum et minorum" l'any 1197, i fins i tot els preceptes públics i privats que fan ja de marc jurídic en el qual desenvolupar-se una comunitat, el 1208, etc. El cas és que els privilegis reials i la documentació examinada no van provocar directament el desenvolupament d'aquesta vida social, sinó que en són el reflex i suposen un intent de reglar-la.

Al mateix temps que aquesta incipient comunitat anava coagulant un nucli social, actuaven uns factors que afavoren la unificació i la coesió d'aquella societat l'existència d'un

hàbitat concentrat; la idèntica dependència jurisdiccional i el fet d'estar tots sotmesos a un mateix ordenament jurídic; el reconeixement d'un poder polític únic en la figura dels comtes de Barcelona; els vincles parroquials; i a la segona meitat del segle XII l'actuació de la figura del batlle reial. Aquest funcionari reial assumia el paper de mediador entre una comunitat única i el titular del poder polític, i a més suposava el precedent institucional del règim municipal posterior

Aquella realitat social que hem definit, i els factors que van incidir de manera objectiva en configurar d'unitat i coesió el col·lectiu de pobladors, va desembocar finalment en l'aparició d'una consciència de comunitat. L'aparició d'aquesta consciència de col·lectiu, que en un principi deuria anar més enllà dels interessos de classe, era la culminació d'un procés històric que s'havia iniciat a finals de segle XI i es manifestava al llarg dels segles XII i XIII fins a cristal·litzar-se en una organització municipal estable. Diverses circumstàncies van precipitar l'emergència d'aquella consciència comunal: l'atorgació de privilegis el benefici del qual afectava tot el col·lectiu (el de 1182 en particular n'és un senyal prematur); l'alliberament de càrregues feudals el 1197 i 1208, la protecció jurídica envers l'exterior, amb la qual cosa es delimitava un espai interior i un d'exterior i es definia objectivament qui pertanyia a la comunitat interior; la construcció d'obres públiques que precisaven la participació de tothom, etc.

Aquest conjunt de circumstàncies i factors configuraven una realitat que, al mateix temps que es prenia consciència de pertànyer a una col·lectivitat concreta, va empènyer el grup a organitzar-se per resoldre els problemes que afectaven a tots i per satisfer les necessitats comunes. Aquesta necessitat d'organització pròpia de qualsevol "societat" va satisfer-se amb l'aparició de les organitzacions municipals orgàniques que van alçar-se per tot arreu de forma definitiva al llarg del segle XIII.

El neixement d'un règim municipal rudimentari és un fenomen complex que documentem entre les darreries del segle XII i el final del segle XIII. Aquesta organització rudimentària és el resultat d'un procés històric que vam començar a explicar en el capítol anterior. A nivell institucional, hem de concloure que l'emergència del municipi rudimentari senten a partir de dos processos paral·lels (que es desenvolupen en el context de la coesió de la vida social, la unitat de la comunitat i la consciència de col·lectiu): la condició jurídico pública de la comunitat, i la integració local de la delegació de l'autoritat reial.

El caràcter jurídic-públic de la comunitat comença a revelar-se en la documentació d'origen reial a partir del 1190, però el salt qualitatiu decisiu és de 1209, quan comença a utilitzar-se la fórmula "comunem". Aquesta denominació, que a partir del 1267 s'alternaria amb "universitatem", té els precedents documentals més immediats en la Confraria del 1182, i el Consolat de 1202. D'altra banda, l'assistència de representants locals a Corts i Assembles de Pau i Treva el 1218, reafirma el caràcter jurídic i públic de la comunitat. Però quan la vila adquireix el ple reconeixement de persona jurídica, és a la segona meitat de segle XIII. L'aparició de la "universitas" en els documents és resultat de la recepció del dret romà; però no és en absolut un fenomen només terminològic, sinó que palesa una nova realitat institucional i jurídica. Per tant, que una comunitat humana rebí l'apelatiu d'"universitas" té una transcendència que ultrapassa de llarg la mera recepció conceptual. A més d'observar que la institucionalització del que fins aleshores només era comunitat d'habitants amb interessos comuns s'efectua sota la llum del dret comú a través dels privilegis reials, també cal veure en aquest reconeixement una fonamentació més sòlida del que sena el règim municipal plenament organitzat dels anys veniders.

Però aquest reconeixement polític va córrer paral·lel a l'establiment de representats reials a l'àmbit local al marge de les funcions militars del castlà, i al progressiva construcció d'una xarxa institucional de representació. El primer batlle documentat a Cervera el 1178 assolí una funció particularment administrativa, i de fet suposava l'adaptació de l'administració pública comtal als nivells inferiors. Aquest sentit descendent de l'organització institucional contrastava i convergia amb una força ascendent la representació orgànica bàsica.

El municipi rudimentari, a partir del qual més tard s'organitzaria plenament el règim municipal, era el resultat de la combinació (no sempre equilibrada) entre la jurisdicció reial inferior i els representats elegits d'aquella comunitat jurídica pública. Aquesta organització rudimentària té dues manifestacions a Cervera: la Confraria del 1182, i el Consolat del 1202, que, amb el batlle reial assumien la necessitat de la comunitat d'autodefensar-se i d'autorganitzar-se. Però de la simple associació jurada d'individus en la Confraria, es va passar amb el Consolat a la representació de la comunitat sencera, mantenint, però, elements de la Confraria anterior.

Que la Confraria no va arrelar ens ho demostrà la superposició gairebé immediata del Consolat. Aquella Confraria decidida pel rei que probablement era d'inspiració provençal encara no savenia a les necessitats reals de la població, que deuria trobar un mitjà d'organització a partir de l'assemblea de tots els veïns. Quan la realitat demogràfica va tornar

impracticable l'assemblea com a únic mitjà per a prendre acords, aleshores va arrelar definitivament una forma orgànica de representació, sense oblidar, però, la pràctica assembleària.

La forma que va prendre el municipi en aquest moment (a partir de mitjan segle XIII) estava més influïda per la persistència de l'assemblea de veïns (després va ser de prohoms), que no per la presència de la jurisdicció reial inferior. Dins del règim municipal va constituir-se un òrgan executiu que actuava assessorat pels prohoms de la comunitat, però tot sembla indicar que el batlle reial no va engir-se en el cap rector d'aquell municipi. El règim municipal organitzat, doncs, arrencaria de l'assemblea de prohoms. De ben segur que l'experiència del Consolat no fou vana, perquè la juradia i la Paena gaudiren en essència dels mateixos òrgans que la institució consolar del s. XIII. No s'observa que aquestes primeres temptatives de govern local neixessin a la vora del batlle, sinó que ambdós nivells semblaren aparentar relativa independència.

El trànsit del municipi rudimentari al municipi que anomenem organitzat s'operà a través de dos direccions: l'assumpció per part del municipi d'atribucions, especialment de caràcter fiscal, concedides pels reis mitjançant privilegis; i l'estructuració de la institució en un òrgan executiu i un altre de consultu en perjudici de l'assemblea de veïns. Aquesta tendència cap a una estructuració en òrgans representatius reduïts responia tant a una necessitat tècnica de superar assemblees ordinàries i poc operatives, com també a la necessitat d'organitzar sòlidament la base local d'una estructura administrativa superior al cap de la qual hi havia els monarques catalano aragonesos.

El procés de trànsit d'un municipi a l'altre era observable en tres aspectes principals en les modalitats de representació orgànica, en els òrgans de poder de base local, i en els mecanismes tècnics d'elecció de representants. Cronològicament hi ha tres moments que suposen una fita important en tot aquest procés. El 1267 es documenta per primera vegada l'existència de paers. És una aparició tímida que encara està marcada pel protagonisme dels prohoms. Abans de 1289 apareixen els consellers al costat dels paers, amb la qual cosa es fixen dos òrgans diferents, la resta de prohoms configuraria, indirectament, un tercer graó sense que mai s'arribés a delimitar jurídicament com un òrgan independent, amb personalitat pròpia i legalment constituït. El 1311 de fet es consolida definitivament aquella estructura en tres nivells, tot i haver-se canviat la denominació de l'executiu de paers es passa a jurats auxiliats pels consellers. Els jurats eren els directors del Consell, però no podien prendre acords si no era amb el consentiment de tots els consellers i d'alguns prohoms. Això suposava un fre important al poder dels jurats i feia que els consellers esdevinguessin un

òrgan igualment decisor. Però junt a aquestes mesures polítiques, el privilegi de 1311 va configurar una incipient organització financera que pretenia controlar l'activitat dels jurats i evitar la corrupció dins del Consell. Es ara quan es fixa gairebé definitivament un organigrama municipal que regirà en endavant i que anirà sent esmenat (1315, 1316, 1317, 1320,...) parcialment fins adaptar-se poc a poc a les pretensions reials i a la realitat local.

A més dels magistrats municipals i el batlle, van aparèixer altres figures amb reconeixement jurídic i amb funcions delegades, més reduïdes i tècniques. Unes ho eren per delegació reial, com l'escrivà i el notari, i d'altres per iniciativa local, com els guardians i controladors de la venda de productes, i els taxadors i talladors de contribucions. En definitiva, era un tramut orgànic bastant més espès i complex del que hi havia quan es documentaren aquells primers paers l'any 1267.

L'evolució d'aquest municipi al segle XIII i començaments del XIV es va manifestar a diferents nivells. Els privilegis reials anaven configurant una xarxa d'atribucions i de competències que assumia el nou municipi; el batlle reial va esdevenir àrbitre de les tensions socials internes del municipi i es dedicà més a sancionar fets que no a intervenir en les decisions; també a partir de disposicions reials que deuriem satisfer les aspiracions locals, es va anar bastint un sistema de fiscalitat municipal basat en els pagaments proporcionals dels veïns d'acord a les possibilitats de cadascun; i a nivell institucional va continuar la indefinició i poc protagonisme dels consellers que de vegades es confonien amb el cos dels prohoms.

Pel que fa a la jurisdicció reial inferior, el batlle, tot i no integrar-se en aquest període al règim municipal, no era una figura llunyana i hostil. Més aviat cal pensar que adoptava una actitud passiva i que es limitava a sancionar les disposicions emanades del govern local, vetllava el procés electiu i el funcionament de la Juradia, i no actuava de forma activa si la situació no ho requeria. Una actuació significativa d'altres oficials reials tampoc no serà efectiva fins ben entrat el segle XIV.

En definitiva, el període 1267-1331, que anomenem de municipi organitzat, es caracteritza encara per un predomini de la funció administrativa per damunt de la normativa i la judicial. El règim municipal encara no està facultat per exercir una veritable funció de govern amb tot el que això implica. Ara per ara se centra en gestionar o administrar aquelles atribucions atorgades per l'autoritat reial. Però la regulació del municipi l'any 1311, i sobretot la de 1331, suposen el trànsit cap a un estat de coses diferent, on el municipi a més a més d'administrar recursos i pràctiques, tindrà capacitat de govern, i esdevindrà, per tant, un centre de poder. Però aquesta nova dimensió de la

institució local no cristal·litza sinó tot al llarg del s. XIV.

V. PLENTUD DEL REGIM MUNICIPAL I MORFOLOGIA INSTITUCIONAL (SEGLE XIV).

1. MARC JURIDIC I INSTITUCIONAL

1.1. El dret privilegiat i la fixació del marc jurídic a Cervera

Si el dret privilegiat no era capaç als segles XIII i XIV de dibuixar el marc jurídic de tota la vida de la comunitat, en canvi es manifestava capaç de regular el funcionament dels òrgans de govern local, sense que això vulgui dir que el règim municipal escapava i esdevenia impermeable a d'altres fonts de producció del dret. La legislació de Corts i la del monarca, incidiren com veurem en la configuració i actuació del règim municipal.

El municipi cerveri del s XIV evolucionava amb uns fonaments institucionals que ja s'havien constituït anteriorment. En el cas del règim municipal hem seguit d'apropar aquest progrés.

L'any 1130 Ponç Hug de Cervera lliurava part del senyoriu de la vila al comte Ramon Berenguer. Però el vincle feudal no s'extingia en aquest moment. El 1197 Ramon de Cervera eximeix els habitants de la vila del pagament de cugúcia, intèstia i eixòrquia, i poc temps després, aquests usos feudals eren abolits també pel rei Pere II, el 1208. La relació jurídica amb els monarques ja vam veure que es regulava des d'un primer moment (s. XI), i va continuar oferint manifestacions en els textos en endavant.

El 1267 Jaume II acollia en la seva especial protecció reial tots els singulars de la vila. Ja dins el nostre període, i segons un ordre cronològic, veiem néixer l'establiment i la creació del comtat de Cervera. El tracte incloïa

" que la vila de Cervera e los lochs de la erecció del dit comdat sien ahunits e encorporats a la corona d'Aragó e non puxen esser separats ans aquell qui serà Rei d'Aragó sia senyor de Cervera. " (1)

Pocs temps després, el 1358, Pere III, des de Cervera mateix ratificava la incorporació de la vila dins la corona reial

¹ AHCC Pergamins s/n LP 1267 maug 1, 5v-6r

"Que'l senyor Rey permet en bona fe reyal e per special privilegi que la vila de Cervera ab los lochs, feus, o iureccions e altres derets reials de la dita vegueria, sie venida incorporada e afixa al comtat de Barchinona e la Corona d'Aragó, e ne per res departida." (2).

En un altre moment analitzarem les relacions amb el rei des de l'òptica de les relacions de poder. Ara només volem indicar que aquests dos documents assenyalen el caràcter plenament reial de la vila i la destacada importància del monarca en la configuració local.

Aquest vincle polític anava acompanyat d'un lligam econòmic o financer. El règim de llibertats i franqueses és palesà, per exemple, en el document de 1208. Però va continuar aquest període. Probablement el text més important en aquest sentit és el de Jaume II de 1307, segons el qual s'enfranguia els habitants de Cervera de qualsevol lleuda, pesatge, mesuratge, passatge, portatge, pes, usatge, i tota mena d'impost, nou o vell, i amb qualsevol nom que portés; la franquesa tenia vigència en totes les terres del monarca, excepte Tortosa. El contingut d'aquest privilegi va ser continuament ratificat pels sobirans de la corona

Però el camp de les finances tenia més d'una direcció. El rei els havia enfranguit de pagar impostos veïnals quan sortien de Cervera, i alhora s'anà avançant en un sistema hisendístic d'abast municipal, i també es va regular l'aportació de la vila a l'erari reial, tot i que aquest últim extrem va veure certes modificacions

Pel que fa a hisenda local -tema que ens mereix un capítol sencer- el privilegi de 1331 replegava allò que s'havia legislat fins el moment a nivell local: la taxació dels béns dels veïns, l'impost proporcional i diferenciat, etc... Cap més privilegi va incidir en aquest aspecte de forma directa. En tot cas, s'abordava el tema en aquells textos que tractaven el conjunt del regiment municipal.

En canvi, la fiscalitat reial sí que va alterar-se, al menys circumstancialment. El pagament de questies ja es menciona el 1270. El text de 1331 també tracta el tema i n'organitza l'administració i recaptació. L'any 1343 Pere III enfranguia la vila del pagament de questia, peita, subsidi o altres contribucions reials, a canvi de 60000 s i amb alguna excepció

2 AHCC LP 1358 març 31, 73v-74r

com era el cas de la host i la cavalcada. Això no obstant, al llarg del segle XIV continuaren cobrant-se questies pel rei.

El rei podia crear dret i també ratificar normes procedents d'altres instàncies. Sense entrar ara en el sistema de fonts ni en l'ordenament jurídic del moment, anotarem només aquelles disposicions reials -no tot foren privilegis- que afectaven la regulació jurídica de la vila, i deixem per més endavant la interpretació a fons de la qüestió.

La preservació de l'autonomia municipal tenia el seu equivalent jurídic en la vigència i el manteniment dels costums locals i de les llibertats i privilegis de la vila. La història del municipi al llarg dels segles XIII i XIV és, en definitiva, el tira i arronsa entre vila i rei dins l'àmbit jurisdiccional reial, i quelcom més complexe dins l'àmbit senyorial.

Pel que fa a la fixació d'aquest marc jurídic, podem esmentar, d'entre d'altres, els textos de 1337 i 1359, i no per ser els únics que tracten el costum, sinó per ser els més clars i fer-los servir a tall d'exemple. El 1337 Pere III reconeixia que no es perjudicarien ni les Constitucions de Catalunya ni els privilegis i llibertats de les viles del país del Parlament General que celebraria a Castelló (3). D'altra banda, els acords de les Corts de Cervera de 1359 foren importants per les viles i llocs de Catalunya. Particularment s'aprobava "que la costum de Cervera sia observada" en allò que pertocava a assegurar la pau final amb un altre (4). Les altres disposicions, amb un caràcter general, les tractem a part.

1.2. El trànsit a la plenitud del règim municipal.

En certa manera no deixa de ser relativament arbitrari estudiar el règim municipal d'una comunitat tot fraccionant-lo en períodes, i no en àrees temàtiques. Però l'abast cronològic de l'estudi ens ha impulsat a fixar unes etapes per fer més fàcil i també més eficaç la recerca. Amb aquest determini calia considerar unes dates concretes que limitessin cada periodització.

La plenitud orgànica del règim municipal va començar a insinuar-se amb les disposicions reguladores de Jaume II l'any 1311, i de forma gairebé definitiva, amb Alfons III, el Benigne, el 1331. Aquests vint anys que separen ambdues xifres els podem considerar com el període de trànsit. Observant el

3 AHCC LP 1337 febrer 22, 10v-11v.

4 AHCC LP 1359 desembre 20, 91v-92v.

desenvolupament institucional del municipi al llarg del s. XIV hom podria considerar la plenitud després de la meitat del segle, amb un rodatge institucional molt superior. Però si considerem el municipi de començaments del s. XIV com el resultat d'un lent procés històric-jurídic, aleshores és fàcil de comprendre que a partir de 1331 el municipi esdevingui plenament organitzat.

Però hi ha diferents motius per justificar la data de 1331.

a) el privilegi regulador de 1331 és la culminació -no definitiva, és cert- d'un període de canvis i tempteigs institucionals de mà del rei (paers el 1267; paers i consellers el 1289; jurats el 1311; mesures antioligarquiques el 1315...)

b) amb el privilegi de 1331 s'enceta una modalitat i estructura jurídico institucional que mantindrà unitat i vigència per molt de temps. De fet es tractarà del veritable marc institucional de la vida jurídica del municipi.

c) Corresponen a aquests anys els primers volums conservats d'acords municipals. Això ens ha permès d'intensificar l'anàlisi de la institució local: la seva organització, funcionament, atribucions, etc... Aquesta nova documentació permet copsar una complexitat orgànica que se'ns escapava perquè encara no existia, o perquè estem indocumentats- en el període precedent (5).

Si aquests aspectes justifiquen formalment prendre 1331 com a punt de partida, cal recordar que existeixen uns factors determinants que fan possible i propicien la plenitud del règim municipal en aquests moments i no en uns altres.

a) factors socio-econòmics

No podem oblidar el vincle que uneix la realitat socio-econòmica d'una comunitat amb les institucions i els òrgans de

5 Josep CORTS (Estado Antiguo y Moderno de la Ciudad de Cervera; en un manuscrit de 1723) esmenta i reproduïx una ordinació del Consell de 1291, quan l'integraven jurats i prohoms. L'existència d'aquesta ordinació escrita, que ja va desorientar a DURAN I SANPERE, nosaltres no l'hem pogut localitzar a l'AHCC, podria suposar l'existència al segle XIII de llibres d'actes, la qual cosa ja indicava FRANQUESA GASOL sobre volums de Consells datats a mitjan segle XIII, cap dels quals, però, no es conserva en l'actualitat. De totes formes, la no conservació de cap testimoni escrit d'ordinacions municipals ordinàries del segle XIII ens ratifica en el fet de considerar la data de 1331 com a fita significativa.

govern de què gaudeix. És obvi que una realitat jurídica respon en bona mesura a les necessitats organitzatives d'una societat. En aquest sentit ja hem vist en capítols precedents l'evolució demogràfica i l'activitat econòmica a Cervera. Sense entrar en detalls reiteratius, caldria recordar alguns aspectes que configuren una vida social certament elaborada i complexa.

Documentació de caràcter fiscal d'origen reial fixa el 1313 una població de 1232 focs per Cervera en el recompte dels censos que feia el batlle del rei. A mitjan segle XIV aquesta xifra haurà disminuït considerablement, probablement a causa de les epidèmies i de la no comptabilització del focs més miserables, que a efectes fiscals no aportaven res. De totes maneres, tot i que aquest nivell de més de mil focs fos exagerat -la qual cosa no té per què ser certa-, trobem un volum demogràfic molt respectable.

Econòmicament tenim referències d'una activitat manufacturera i comercial força interessant. D'una banda les mencions a la fira i el mercat de Cervera, i d'altra el progrés de la indústria drapera a la vila. Les ordinacions de la draperia de 1320, i els privilegis concedint autorització per bastir una tineria i molins drapers el 1330, són una mostra del dinamisme econòmic que vivia aquesta localitat.

Tant l'aglomeració demogràfica com la intensitat de les relacions entre els habitants, i entre aquests i l'entorn, feia necessària l'existència d'una institució de govern suficientment organitzada i tecnificada per donar cabuda a aquell estat de coses i necessitats

La plenitud institucional i la maduresa del règim municipal començen paral·leles al grau d'organització i complexitat social.

b) factors polítics

Si la xarxa socio-econòmica era la base que feia possible i necessari un règim municipal plenament organitzat, les pressions polítiques també van participar en aquest procés. Els interessos de classe, en definitiva, van precipitar i empènyer el rei a introduir modificacions substancials en el govern de la vila.

És molt revelador el contingut d'un document sense datar, que nosaltres fixem els volts de 1330. Son les denúncies de la universitat contra els jurats de la vila a qui acusen de corrupció econòmica i política. El poble es queixa que els jurats es queden diners del comú, i sota l'excusa que la resta de jurats no els tornen, ara per l'un, ara per l'altre, cap no retorna allò que reconeix tenir. D'altra banda sembla ser que les cordials relacions personals entre els jurats fa que el tràmit de

passar comptes de la gestió pública esdevingui una paròdia sense sentit. Financerament denunciem que els ingressos en concepte d'imposicions i de questies no es tradueixen, en absolut, en cap millora per la comunitat, sinó, que recaptats per sobre les exigències reials, van a parar a les mans dels jurats de t. m. Jurídicament es manifesta que els jurats no obeeixen el privilegi de la Juradia, segons el qual s'han de passar comptes dins un espai de tres mesos després de cessar en l'ofici. Políticament ja hem esmentat la forma oligàrquica i tancada que denuncia el text. El poble, finalment, reclama la visita d'algun comissari reial perquè examini aquesta situació, i el rei hi posi solució i faci justícia.

El document no pot ser més explícit, i altres referències documentals posteriors ratifiquen el clima de tensió social que es vivia aleshores.

Molt probablement el privilegi regulador de la Paeria de 1331 va ser la reacció reial a les queixes airades del poble de Cervera aquells anys precedents. Aquest document d'Alfons III diu així:

"...sobre la qual ordenació elecció de jurats eren feytes a vegades alcunes enjuries per tal car certes e assenyalades perssones per cascun an eren establides en lo dit offici, e desegualtat en les dites mans ab alcunes vegades ere servada. Emper amor d'ayzò tolen emper tots temps lo dit offici de juradia per mylorament de la vila desus dita..."

i continua exposant el nou mecanisme d'elecció de paers i de consellers. Com veurem després, les disposicions que contempla aquest privilegi pretenen d'evitar aquells defectes o vicis que es produïen amb la juradia.

c) factors jurídics i institucionals

Les reformes que conduïrien a la plenitud del règim municipal en certa manera eren hereves de la tradició institucional que havia viscut el municipi cerverí des dels seus inicis. La representació en dos i en tres cossos o nivells, i el caràcter de cada un d'ells, va marcar la forma de la Paeria de 1331. No es va inventar cap òrgan nou. En tot cas es modificà la instrumentalització dels òrgans existents. Conceptualment tampoc no apreciarem canvis repentins. Les atribucions de la Paeria eren les dels jurats anteriors. De manera que la institució encetada el 1331 també és una continuació o perllongació de les relacions jurídiques anteriors. Els canvis afectaven a les distorsions que s'havien detectat en la marxa de la juradia.

Hom pot considerar, doncs, el privilegi reial de 1331 com a gairebé definitori en la regulació del règim municipal de Cervera. Més que fixar tot el seu contingut, ara és millor mostrar el marc jurídic que va preceptuar aquell document.

Per començar fa una breu exposició del règim vigent fins aquell moment, i indica la ja anterior existència d'uns paers, que van convertir-se en jurats per obra i gràcia de Jaume II. Arran de la mala gestió i la corrupció engendrada entre els jurats del govern local, el text indica que el rei decideix de restablir la Paeria en benefici de la vila. Per tant, el privilegi s'ha encetat amb una exposició de motius i d'intencions.

A continuació segueixen les disposicions positives que en alguns casos deroguen l'ordre vigent, en altres el superen amb originalitat, i en altres assumeixen o repeteixen allò que ja era disposat legalment amb anterioritat. Les tres pràctiques no manifesten cap mena de segregació, sinó que apareixen totalment barrejades.

Probablement les disposicions que veuran un seguiment més recte i que efectivament actuen com a marc jurídic, són les referides al sistema d'elecció dels càrrecs de responsabilitat de govern. Es deroga l'elecció segons criteris socials (jurats i consellers de cada "ma"), en benefici de circumscripcions territorials ("quarters"). Es deroga també la mateixa mecànica de l'elecció, i es suprimeix aquella cooptació tancada en benefici d'un sistema mixte d'insaculació i cooptació i es fixen certes restriccions per optar als càrrecs de paers i consellers.

Respecte el funcionament intern, observem que el privilegi actua com a reacció de les carències o distorsions del sistema anterior. Així es dona una especial importància al fet de retre comptes quan els paers han acabat el seu manament, i s'estableix una clàusula penal pels infractors d'aquesta norma. D'altra banda, el document també pretén una gestió institucional neta, honesta, i eficaç. Per aquest motiu pren relleu la figura de l'escrivà que haurà de prendre acta dels acords del Consell. Unes disposicions secundàries vetllaran la solvència i la veracitat d'aquests "lIBres d'actes".

En el camp de les atribucions, pren un especial interès les finances i la hisenda municipal. Es regula l'accés als càrrecs econòmics del Consell i es presta molta tenció al cobrament i l'administració de les questies i els comuns (impost reial i impost veinal). La taxació per sou i per lliura en base al manifest dels bens continua essent el criteri impositiu vigent.

La jurisdicció del batlle no està absent en el joc de poders que es dibuixa en aquest marc. D'una banda els consellers

limiten i frenen les atribucions dels paers, i d'una altra, el batlle vetlla que es compleixi allò que regula el present privilegi. La seva és una capacitat potencial que actua des de fora del Consell.

L'entrada en vigència del privilegi fou gairebé immediata. El document apareix datat a Tortosa el 13 de setembre de 1331 (6), i l'addenda adreçada al batlle ho és del 26 del mateix mes. Tres mesos després -el text indicava que l'elecció de paers i consellers es fes el dia després de Nadal-, entrava en vigor el seu contingut. El 22 de març de 1332 és la primera data que apareix en el primer volum de consells, fragmentat com veiem, ja que el període polític començà el desembre. L'altre desembre-1332 segons el nostre comput actual s'elegia el segon consistori i es redactaven els Consells de la segona legislatura, la de 1333.

En definitiva, doncs, repetim que la importància del privilegi d'Alfons III estriba, més que no en la novetat, en la fixació del marc jurídic vigent en endavant. El document es fa seus alguns privilegis atorgats amb anterioritat, introdueix novetats, i deroga part de l'ordenament existent.

El desenvolupament de la institució, la modificació del marc legal i els seus continguts normatius és allò que analitzarem més endavant.

⁶ AHCC Pergamins 29, 1331 setembre 13; publicat per CANELA, TURULL "Tres pergamins..".